

НА БЪЛГАРИТЕ В МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКА ТРАКИЯ

Публикувано от Dimova на 02.02.2010, 21.27

След Берлинския конгрес българите в Македония и Одринско са принудени да се борят на три фронта: срещу турците като политически поробители и срещу гръцката и сръбска мирна, а по сетне и въоръжена пропаганда. Гърците действат в Южна Македония и крайбрежните райони. Подкрепяна и насърчавана от турската власт, гръцката пропаганда има успех сред част от българското население, което възприема върховенството на Патриаршията. Сръбските претенции се простират на юг от границата и по долината на р. Вардар. Сръбската експанзия в Македония започва с отварянето на училища и сръбски религиозно-църковни институции, финасирани от Белград. През 1886 г. в Белград се основава дружеството “Св. Сава”, чиято цел е чрез стипендии и други улеснения да привлече българските младежи от Македония за обучение в Сърбия. След Съединението сръбската пропаганда се активизира и внушава, че населението на Македония не е българско, не е сръбско, а е самобитно и има своя история и култура. Творците на македонизма изготвят учебници на диалектен език, в който прибавят сръбски думи.

Българската Екзархия остава главен стожер на българщината в Македония и Одринско. След Берлинския конгрес тя е единственият легален представител на българското население, което се намира под властта на Османската империя. Българската Екзархия особено настоятелно се бори за да придобие черковните права за Македония. Първият успех в това отношение е постигнат през 1890 г., когато главно под натиска на правителството на Стамболов излизат султански берати за Скопска и Охридска епархии. Пробивът е разширен през 1894 г., когато са получени още две берати за Велешката и Неврокопската епархии. Мощна духовна сила на българското просвещение там е Солунската мъжка гимназия “Св. Св. Кирил и Методий”, основана през 1880 г. Тук работят изтъкнатите просветители, учители и общественици Кузман Шапкарев, Васил Кънчов, Григор Пърличев, Димитър Матов и др. През класните стаи на Солунската мъжка гимназия минават най-изтъкнатите ръководители на българското националноосвободително движение в Македония. В Солун през 1882 г. се открива и девическа гимназия с директорка дъщерята на Димитър Миладинов – Царевна Миладинова. В Скопие и Сяр педагогически училища подготвят български учители, а в Прилеп работи Духовно училище за свещеници.

След поражението на Кресненско-Разложкото въстание съпротивата на Българите в Македония и Одринска Тракия не стихва напълно. Продължават да действат чети, сформирани по подобие на хайдушките. Те нямат единна организация, липсва им програма и идеология. Българите трупат опит и в революционните кръжоци на Солунската гимназия, в тайните сбирки на учителите. В края на 80-те години по инициатива на Пере Тошев е направен опит за създаване на революционен център за Македония. В Солунската гимназия е основан Таен революционен кръжок, в който членува и бъдещият идеолог на ВМОРО Гоце Делчев. Приблизително по същото време се основава и революционен кръжок в София под ръководството на Даме Груев, чиято цел е

освобождението на Македония. На територията на Княжеството работят още около десетина благотворително-просветни дружества с крайна цел освобождението на македонските българи.

На 23 октомври 1893 г. в Солун по инициативата на Даме Груев се провежда съвещание с участието на д-р Христо Татарчев, Ив. Хаджиникилов, Андон Димитров, П. Попарсов и Хр. Батанджиев, на което се обсъжда идеята за организирана обществена дейност и необходимостта от отпор на засилилата се сръбска пропаганда. Разрастването на Българските македоно-одрински революционни комитети (БМОРК) поставя за разрешаване редица въпроси от организационен и политически характер. За тази цел през пролетта на 1896 г. в Солун се провежда конгрес.

Солунският конгрес има важно значение за развитието на организацията, която през този период се нарича БМОРК, през 1902 г. се преименува в Тайна Македонско-Одринска революционна организация (ТМОРО), а от 1905 г. се означава като Вътрешна Македонско-Одринска революционна организация (ВМОРО), с което име тя остава в историята. На конгреса в Солун са взети решения за разделянето на организационната територия на революционни окръзи. Солунският комитет е провъзгласен за централен, определено е задгранично представителство на организацията в лицето на Гоце Делчев и Гьорче Петров, разработена е система за връзки и вътрешна координация. В изработения след конгреса Устав и Правилник, е определена целта на организацията – “придобиването на пълна политическа автономност на Македония и Одринско”. Ръководителите на ВМОРО издигат лозунга за политическа организация от тактически съображения. Те разбират отлично, че ако поставят въпрос за пряко присъединяване на Македония и Одринска Тракия към България, ще се натъкнат на ожесточена съпротива, както от страна на съседните балкански държави, така и на недоволството на някои от Великите сили.

В първите години на XX в. ВМОРО добива международна известност. Това до голяма степен налага промени в нейната тактика. През 1902 г. в Устава са нанесени корекции. Извоюването на политическа автономия за Македония и Одринска Тракия остава цел на организацията. В борбата за нейното постигане обаче могат да вземат участие не само българи, но и “всички недоволни елементи” в посочените по-горе области. Член на ВМОРО, съгласно новия Устав, може да бъде “всеки македонец и одринец”, който не е компрометиран с нещо нечестно. Внесените поправки вероятно са направени от тактически съображения с цел да не се изключват от борбата и другите народностни общности в областите. Въпреки това до края на своята дейност ВМОРО си остава чисто българска. Само на отделни места в нейните комитети и чети участват куцовласи. През март 1895 г. македонските дружества и комитети в България провеждат общ конгрес с цел създаване на единна организация. Конгресът организира Върховен македонски комитет (ВМК) с председател Трайчо Китанчев.

ВМК си поставя същата цел като ВМОРО – придобиване на политическа автономия за Македония и Одринско, призната и гарантирана от Великите сили. Средствата за постигане на тази цел са въздействие върху българското правителство и общественото мнение в Европа чрез печатното слово, митинги, мемоари, т.е. легални средства, но не се изключва и въоръжената борба. Много скоро мирните средства биват изоставени и ВМК подготвя четническа акция в

Македония, известна като Мелнишко въстание (юли 1895 г.), в което участват млади офицери, родом най-вече от Македония. Най-сполучливи са действията на пордпоручик Борис Сарафов – превзет е град Мелник. Организирано набързо, без предварителната подготовка на местното население и без участието на ВМОРО, акцията е неуспешна и приключва бързо, но увеличава разногласията по тактиката на ВМК. Стига се до избор на нов върховен комитет с председател ген. Данаил Николаев, а по-късно председатели стават Борис Сарафов и ген. Иван Цончев.

Обединението на македонските дружества активизира и тракийските емигранти. През 1896 г. във Варна се учредява дружество “Странджа” от братята Драгуеви, Петко Киряков, Манол Ковачев и др. То обединява българските бежанци от Одринска и Беломорска Тракия и Родопите. Дружеството има за цел да се бори за културно-просветното издигане на населението в Одринска област, да защитава неговите права с легални средства. Скоро обаче дейците възприемат революционния път на развитие. В пограничните райони се изграждат канали за пренасяне на оръжие, а в Лозенградско и Малкотърновско се създават няколко малки чети.

През 1900 г. дружество “Странджа” се обединява с ВМК, който започва да се нарича Върховен Македоно-Одрински комитет (ВМОК).

Отношенията между ВМОРО и ВМОК са сложни и противоречиви. Редуват се периоди на градивно сътрудничество и единодействие с остри противоборства и кървави разпри. Когато си сътрудничат Вътрешната организация получава от Върховния комитет оръжие, боеприпаси, и т.н., а за ръководители на райони в Македония и Одринско се изпращат подготвени във военно отношение хора, които обучават българското население на военно дело.

Противоречията между двете организации не се отнасят до крайната цел. И едните, и другите разчитат на Българската държава за освобождението на Македония и Одринско. Но докато Върховният комитет я вижда като решаващ фактор, ВМОРО се стреми към масово движение, което да получи подкрепата на България.

През лятото на 1902 г. в страната се празнува 25-годишнината от Освобождението. Големите тържества на Шипка, съпроводени с показни военни маневри, настройват голяма част от дейците на ВМОК, че условията за революционни акции са на зрялост и има възможност за техния успех. Те считат че едно въстание ще принуди Русия и Австро-Унгария, страните с най-голям интерес на Балканите, да излязат с реформен план. Затова през есента на 1902 г. ВМОК организира т.нар. Горноджумайско въстание. Основните сражения се водят в Малашевско, Петричко, Разложко и Мелнишко. В тях участват около 3000 въстаници, но още в началото на ноември въстанието е потушено. От турските ексцесии е засегнато предимно местното население, което дава много жертви. Десетки села са опожарени, над 2000 души емигрират в България. Вътрешната организация не се присъединява към въстанието, защото според нея населението не е готово за решителни действия. Акцията не се подкрепя и от правителството на Стоян Данев. Освен това Вътрешната организация се стреми да намали размаха на въстанието, като дори се стига до въоръжени стълкновения между четите на двете организации. С успех е прокаран само т.нар. “Пъдарска реформа”, според която пъдарите-мюсюлмани, които внасят ужас в християнските села са

заменени с местни хора – християни. След Горноджумайското въстание напрежението в Македония нараства чувствително. Правителството на Турция засилва репресивните мерки, като съсредоточава военни и помощни части, които възприемат масови беззакония.

В тази напрегната обстановка в началото на 1903 г. ЦК на ВМОРО провежда конгрес на организацията в Солун. Под председателството на Иван Гарванов конгресът взема решение за въстание, което да избухне през пролетта на същата година и да се разпростре повсеместно из всички революционни окръзи. По една или друга причина отсъстват видните дейци на ВМОРО Гоце Делчев, Дамян Груев, Гьорче Петров, Пере Тошев, Яне Сандански и др. По-късно те решително възразяват срещу масовата въстаническа акция, преценявайки я като преждевременна. Мотивите им са, че организацията не е подготвена нито морално, нито материално, а и международната обстановка не е благоприятна. Задграничното представителство на организацията в София след дълги дискусии се присъединява към това решение. По-късно Гоце Делчев се среща в Македония със завърналия се от заточение Дамян Груев и двамата стигат до извода, че след като организацията е взела решение за въстанието и е изпратено по окръзите, връщане назад няма.

В ръководните среди на организацията няма единодушно мнение за методите на бъдещите революционни действия. Гоце Делчев е против едно всенародно въстание и настоява борбата да се води чрез терористични действия, които да не засягат населението, а да бъдат съсредоточени върху турските военни обекти. Групата около Гьорче Петров настоява за перманентна революция, като действията се разпрострят във времето. Христо Татарчев се обявява за класически тип въстание. В крайна сметка всички се обединяват върху компромисния вариант – вместо масово и повсеместно стратегическо надигане е отделено предпочитание на партизанската и четническата тактика.

Непосредствената подготовка за въстанието започва веднага след Солунския конгрес. Нови чети от Княжеството навлизат в Македония. Крилото на Б. Сарафов във ВМОК протяга ръка за сътрудничество. През април 1903 г. групата на т.нар. “гемиджии” взривява във Солунското пристанище френския кораб “Гвадалкивир”. Техите бомби избухват и под сградата на “Банк Отоман”. Бомбени експлозии избухват и в други краища на Солун. Младите патриоти загиват в сражения с полицията. Обстановката е наелектризирана. В този момент на върховно изпитание вътрешната организация загубва най-талантливия си организатор и стратег. На път за конгреса на Серския революционен окръг на 4 май 1903 г. край с. Баница е убит Гоце Делчев.

При тази крайни неблагоприятна обстановка в началото на май 1903 г. в с. Смилево, Битолско се провежда конгресът на Битолския революционен окръг. Избран е Главен щаб с членове Дамян Груев, Борис Сарафов и Атанас Лозанчев, които имат пълномощията да подготвят и ръководят въстанието. Щабът на Битолския революционен окръг решава въстанието в този район да избухне на 2 август (Илинден).

На 28 юни в местността Петрова нива в Странджа е открит конгресът на Одринския революционен окръг. Тук е избрано и Главното ръководно боево тяло в състав Михаил Герджиков,

Стамат Икономов и Лазар Маджаров. Те определят датата на въстанието – 19 август (Преображение).

Поради гибелта на Гоце Делчев предвиденият за Серски революционен окръг конгрес се отлага и се свиква едва на 2 септември (20 август) 1903 г. в с. Пирин, тогава, когато въстанието в другите революционни окръзи върви към своя край. Решава се въстанническите действия в окръга да започнат на 27 септември (Кръстовден) и да се изразят в четнически и подривни действия.

В другите революционни окръзи – Скопски, Солунски и Струмишки не са свикани конгреси и действията на местните комитети са съобразени с общото развитие на въоръженото въстание.

На 2 срещу 3 август (Илинден) 1903 г. първи на въоръжена борба се вдигат селяните от Смилево, където пребивава въстанническият щаб на Битолски окръг и неговият ръководител Даме Груев. Въстанието обхваща много революционни райони: Леринско, Костурско, Охридско, Кичевско, Росенско и Преспанско. Близо 20 000 войници съсредоточава султанското правителство към въстаналите селища. В продължение на няколко дни аскерът провежда наказателни акции, които принуждават въстаниците да се оттеглят в планините и след известно време да се завръщат, сблъсквайки се в периодични сражения с неприятеля. С тази тактика въстаналите българи продължават боевете до октомври.

Изключителен висок боен дух проявяват въстаниците от малкия градец Крушево. Временното революционно управление, наречено “Горско Началство”, провъзгласява Крушевската република, просъществувала десетина дни. Под ръководството на Никола Карев в нейната краткотрайна администрация участват представители на всички националности в града. Въстаниците се оттеглят в планините пред настъпващата 10 000 турска войска.

Въстанието в Одринска Тракия пламва според планираната дата – на 19 август 1903 г. Тук въоръжените действия са сравнително масови и отначало носят успех на надигналите се българи. Въстаниците превземат Ахтопол и Василико. Знамето на свободата се развява и над много села. Въстаниците тържествуват в целия район на Странджа и имат намерение да атакуват Малко Търново, но се забавят, което дава възможност на турците да се укрепят.

Четническата активност е най-висока в Серския революционен окръг. Тук действат отрядите на Яне Сандански и Йордан Стоянов, съсредоточени в Пирин; на ген. Ив. Цончев и полк. А. Янков, които водят кръвопролитни боеве в местността Гарваница и за кратко превземат гр. Белица; четата на Радон Тодев защитава изтеглящото се към България мирно население. Спазвайки плана, на 27 септември четническите отряди прекъсват телеграфните връзки с Неврокоп. Осъществяват се акции в Демирхисарско, Мелнишко, където действат четите на Яне Сандански и Йордан Стоянов. Четнически действия има и в Разложко, но скоро башибозукът извършва истинска сеч над населението.

Турската армия безпощадно смазва Илинденско-Преображенското въстание след като в близо 240 сражения около 25 000 въстаници дават отпор на 300 000 турски войници. Съществува и друга, по-мрачна статистика: опожарени са 201 села, останали без покрив са 70 000 души, 30 000 поемат

пътищата на емиграцията, повече от 5 000 загиват в битките. Френският вестник “Ла Депеш” пише с възхищение: “Българите знаят да побеждават, знаят да умират!”.

Причините за неуспеха на въстанието са много. Налице са разногласия в ръководството по отношение на въстаническата стратегия и тактика. Срещу него се обявяват и Великите сили, подписали Берлинския договор. България е поставена в трудно положение и не може да подкрепи въстаниците срещу Османската империя, която все още разполага със силен военен потенциал. В София е организирано траурно шествие, на което се носят знамена с имената на изгорелите села във въстаническите райони и портрети на ръководителите на вътрешната организация. Професорите от Софийския университет Любомир Милетич и Иван Георгиев предприемат обиколки из Европа. Те посещават Париж, Лондон и Петербург и настояват да се въведат реформи във вилаетите на Европейска Турция. Народното събрание гласува кредит от 500 млн. лв. за подпомагане на бежанците от Македония и Одринско.

Въоръжената борба на българите в Македония и Одринско получава широк отзвук в чужбина. През март 1904 г. в Лондон се свиква международна конференция по македонския въпрос. От българска страна присъстват Екатерина Каравелова и проф. Иван Георгиев. Приета е Резолюция за справедливо решаване на македонския въпрос. За Илинденско-Преображенското въстание научават и в САЩ. Най-активен е американският вестник “Ню Йорк Таймс”. Специален пратеник за тези събития е Дж. Макдоналд.

Неуспехът на Илинденско-Преображенското въстание изправя Българската държава пред необходимостта да търси военен изход за осъществяването на своята националноосвободителна програма.